

Πίνακας περιεχομένων

Κείμενα στα ελληνικά

- Παρουσίαση.....2
- Ο Σωκράτης και η μεταβίβαση (Εξενί Λμουάν-Λουτσιονί).....5
- Διοτίμα ο άλλος του Σωκράτη (Ζωή Φραγκοπούλου).....14
- Υποκείμενο! Υποκείμενο! Που είσαι; (Χρήστος Σιδηρόπουλος).....19

Παρουσίαση

Ο τίτλος του περιοδικού «ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟ» -παρ' ότι προφανής ως προς το νόημά του, τόσο ώστε να μη χρειάζεται διευκρίνιση-, ωθεί ευθύς εξ αρχής στο εξής ερώτημα: μια τέτοια λέξη, που σημαίνει το τυχαίο συμβάν, πως καταλήγει να σημαίνει και το κλινικό περιστατικό, τον πελάτη του εργαζόμενου στον τομέα της ψυχικής υγείας; Πως αυτές οι δύο έννοιες συμβάν και κλινικό περιστατικό συμπίπτουν:

Ενδεχομένως την σύμπτωση αυτή θα την απέδιδε ο Πλούταρχος με την έννοια του «εν κρίσιμους καιροίς» που δίνει στο επίθετο: «περιστατικό». Σύμφωνα μ' αυτήν την εκδοχή θα φθάναμε στην υπόθεση ότι οι κρίσιμες στιγμές είναι αυτές που προσδιορίζουν την κλινική περίπτωση και την πορεία του. Μία τέτοια αντίληψη συχνή όντως στον χώρο της ψυχικής υγείας, ορισμένες φορές επικαλείται και την ψυχανάλυση, μάλλον στην αρχική της ανάπτυξη ως μεθόδου «κάθαρσης».

Η εκδοχή αυτή, ακόμη κι αν γίνει αποδεκτή δεν παύει να είναι μία ερμηνεία και τίποτε περισσότερο, ενώ στην νεοελληνική η λέξη περιστατικό σημαίνει απλώς το συμβάν. Πιο συγκεκριμένα, ένα κάποιο γεγονός, τυχαίο, απροσδόκητο, συμβαίνουν υπό ορισμένες συνθήκες, μάλλον δυσάρεστο, (βλ. «Λεξικό Όλης της Ελληνικής Γλώσσας» του Δημητράκου). Όταν αναφερόμαστε το χώρο της υγείας τότε θα πρόκειται για κάποιο αξιοσημείωτο σωματικό ή ψυχικό συμβάν, για εμφάνιση ενός προβλήματος ή συμπτώματος, που προκαλεί το ενδιαφέρον του υποκειμένου. Και το αναγκάζει να ασχοληθεί μ' αυτό για να το αντιμετωπίσει ή να ζήσει μ' αυτό. Είναι τότε που «απροσδόκητα» έχουμε να κάνουμε με «κλινικό περιστατικό». Στην πραγματικότητα έχουμε την άρθρωση του υποκειμένου μέσα από το ψυχικό και σωματικό βίωμά του. «Μιλά μέσα από το σύμπτωμά του» θα έλεγε ο Λακάν. Και πιο συγκεκριμένα μιλά για τις ασυνείδητες επιθυμίες του, και μέσω αυτού υπαινίσσεται την έκβασή τους στον χώρο του πραγματικού, όπως και στην καθημερινή του πραγματικότητα.

Ομοίως, στην ίδια αυτή κατεύθυνση της πραγματοποίησης της επιθυμίας, είναι εκπληκτικό να διαπιστώνει κανείς ότι οι σημασίες του ρήματος περιίστασθαι εκφράζουν το υποκείμενο που ψάχνει να εμφανισθεί (ταυτόσημα με το να σταθεί παραπλεύρως) δια μέσου και εναντίον των προβλημάτων ή συμπτωμάτων του. Ακριβώς εκεί βρίσκει κανείς τις έννοιές του: τοποθετώ ή τοποθετούμαι γύρω από, για να εισχωρήσω στην κατανόησή του, όπως αντίθετα να τριγυρνώ μονίμως γύρω από κάτι (από το πρόβλημα), χωρίς ποτέ να εισχωρώ, αλλά να αποφεύγω, ή ακόμη να αλλάζω, ή να κάνω ν' αλλάξει κάτι, να κυκλώνω για να επιτεθώ (με εκθρόνηση), να απειλώ, ή επίσης απλώς να έχω τάση προς κάτι κλπ.

Συνοψίζοντας, επίσης θα λέγαμε ότι οι δυο λέξεις «περιστατικό» και «περιίστασθαι» δίνουν από τις σημασίες τους, τα σημαντικά χαρακτηριστικά των συμβαινόντων σε μια ψυχαναλυτική διαδικασία. Οι αποκαλύψεις του ασυνείδητου έχουν κυρίως χαρακτήρα περιστασιακό και τυχαίο, επειδή είναι «απροσδόκητες». Όπως είναι π.χ. οι επιθυμίες που αποκαλύπτονται, απέναντι στις οποίες ο αναλυόμενος (αντι)δρά σύμφωνα με το περιίστασθαι που τον «βολεύει» κατά την αναλυτική διαδικασία.

Το περιοδικό έρχεται να αποτελέσει ένα χώρο ακριβώς προβληματισμού για το υποκείμενο ως κλινικό περιστατικό, ως προς την άρθρωση και την αλήθειά του, την αναζήτηση και κυρίως τις περιπέτειες μιας ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι θα μειωθεί το ενδιαφέρον για τις κοινωνικές επιπτώσεις αυτού του εγχειρήματος, ή για την θέση που το υποκείμενο μπορεί να αποκτήσει μέσα στον

κοινωνικό δεσμό του, ή ακόμη για ό,τι αποτελεί το κοινωνικό του περιβάλλον ως χώρου του Άλλου, και τέλος περί το «στατικό».

Μέσα απ' αυτές τις επιδιώξεις το περιοδικό εκφράζει την ομάδα της Θεσσαλονίκης που λειτουργεί ήδη εδώ και ενάμισι χρόνο και είναι ενταγμένη στον ελληνόφωνο Συντονισμό της Ευρωπαϊκής Σχολής της Ψυχανάλυσης.

Η ομάδα αυτή (όπως και όλες οι ομάδες στην Ελλάδα) δημιουργήθηκε χάρη στην πρωτοβουλία, αλλά εδώ και στην συμμετοχή της Κας Ζωής Φραγκοπούλου (ψυχολόγου, ψυχαναλύτριας, μέλους του Ελληνικού Κύκλου του Παρισιού της Ευρωπαϊκής Σχολής της Ψυχανάλυσης), σε συνεργασία με την Κα Ιωάννα Ζόμπου και τον υπογράφο, ψυχολόγους-ψυχαναλυτές στην Θεσσαλονίκη. Από την σύστασή της η ομάδα προσκάλεσε την κα Εξενί Λεμουάν-Λουτσιονί (ψυχαναλύτρια, μαθήτρια του Λακάν, μεταξύ των πρωτεργατών της Σχολής του Φροϋδικού Αιτίου, συγγραφέα, κριτικό της τέχνης) για μια ομιλία στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Θεσσαλονίκης, με την συμμετοχή της Κας Φραγκοπούλου, πάνω στο θέμα της μεταβίβασης, και αυτό ήταν μια καθοριστική συμβολή και παρουσία για την ανάπτυξη και εξέλιξη της ομάδας.

Στην συνέχεια με την ένταξη δύο ψυχιάτρων, από τους οποίους ο ένας, ο Κος Γιάννης Τσιρογιάννης, συνεχίζει να είναι μέλος, συγκροτήθηκε το «κατέλ» της Θεσσαλονίκης, υπό την αιγίδα του Φροϋδικού Πεδίου που λειτουργεί με την προεδρία της Κας Ζουντίτ Μιλλέρ, κόρης του Λακάν και την συμβολή της κας Γιασλίν Γκρασσέ, ψυχαναλύτριας, μέλους της Ε. Σ. Ψ. και υπεύθυνης για τον Ελληνικό Συντονισμό. Η ομάδα Θεσσαλονίκης τις ευχαριστεί μεταξύ άλλων για την ενθάρρυνση και την αναγκαία υποστήριξη και βοήθεια στο ξεκίνημά της.

Επίσης οφείλει ευχαριστίες στον κ. Ζακ Αλαίν Μιλλέρ, ψυχαναλυτή, Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Σχολής της Ψυχανάλυσης, Διευθυντή του τομέα Ψυχανάλυσης του Πανεπιστημίου Παρίσι VIII, για την ενθάρρυνση, τα πλούσια ερεθίσματα και την παρότρυνση για την έκδοση αυτού του περιοδικού.

Ομοίως, η ομάδα εκφράζει τις ευχαριστίες της προς το Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης και κυρίως προς τον κ. Ζιλμπέρ Μπερανζέ, Διευθυντή του Ινστιτούτου, για την καλή του διάθεση να προσφέρει ευγενώς αίθουσες και τα αναγκαία μέσα για τις δραστηριότητες της ομάδας, αλλά και για την συνεισφορά έκδοσης αυτού του περιοδικού.

* * *

Σ' αυτό το πρώτο τεύχος, η πρώτη θέση ανήκει ασφαλώς στην ομιλία της κυρίας Εξενί Λεμουάν με τον τίτλο: «Ο Σωκράτης και η μεταβίβαση», τόσο για τον αφετηριακό της χαρακτήρα για την ομάδα, όσο και γιατί αναφέρεται στην διέξοδο του υποκείμενου, από την κλινική του κατάσταση. Είναι μια παρουσίαση της διαδρομής της μεταβιβαστικής σχέσης στην ψυχαναλυτική διαδικασία και της λύσης της, ξεκινώντας από το κείμενο του Συμποσίου του Πλάτωνα.

Στην συνέχεια, στην ίδια κατεύθυνση και με τις ίδιες αναφορές εγγράφεται η ομιλία της κας Φραγκοπούλου με τον τίτλο: «Διοτίμα, ο Άλλος του Σωκράτη», και αφορά τις συνθήκες υπό τις οποίες λειτουργεί, εκφράζεται και δομείται το υποκείμενο μέσω του λόγου και του χώρου του Άλλου.

Ακολουθεί ένα κείμενο του υπογράφοντα με τον τίτλο «Υποκείμενο, υποκείμενο! Που είσαι;» που αναφέρεται στην επιθυμία του αναλυομένου και την έκφρασή της κατά την είσοδο στην αναλυτική διαδικασία (εισήγηση κατά την ημερίδα του

Ελληνικού συντονισμού της Ευρωπαϊκής Σχολής της Ψυχανάλυσης στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1994).

*Χρήστος Σιδηρόπουλος
Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 1995*

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ **Εξενί Λεμουάν-Λουτσιονί**

(Ομιλία στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Θεσσαλονίκης –19 Φεβρουαρίου 1993)
Μετάφραση: Χρήστος Σιδηρόπουλος

Εισαγωγή

Οι διακόσιες πρώτες σελίδες του Σεμιναρίου του Λακάν για την Μεταβίβαση, όπως τις έχει επιμεληθεί ο Ζακ Αλαίν Μιλλέρ στη Συλλογή του Φροϋδικού Πεδίου των εκδόσεων SEUIL (Παρίσι 1991), αποτελούν ένα λεπτομερές και λαμπρό σχόλιο του Συμποσίου (του Πλάτωνα).

Αυτό δεν αποτελεί επιχείρημα για να ισχυριστεί κανείς ότι ο Σωκράτης εφεύρε αυτόν τον όρο. Ακόμη και ο «δαίμονάς» του δεν έχει και μεγάλη σχέση με το φροϋδικό ασυνείδητο. Εν τούτοις ο Λακάν δεν δηλώνει χωρίς λόγο ότι βρήκε μέσα σ' αυτό το κείμενο μια ανάλυση της ερωτικής σχέσης και μάλιστα μια αντίληψη περί αγάπης, τέτοιου είδους ώστε να μπορέσει να βρει κανείς ένα είδος προεικασματος αυτού που ο Λακάν καταγγέλλει ως μη-σχέση σεξουαλική. Τελικά, για μεγάλο χρονικό διάστημα πιστευόταν ακόμη θεωρείται νόμιμο το να εξισώνεται η αγάπη με την σχέση συναλλαγής, δηλαδή σχέση εμπορικού τύπου. Προσφέροντος προς προσφέροντα. Σου δίνω το άλφα, δώσε μου το βήτα κλπ, κλπ. Με άλλα λόγια : αυτό που δίνει κανείς με αυτό που δέχεται είναι ισοδύναμο, αν όχι ίσο.

Στην πραγματικότητα δεν ισχύει τίποτα, απ' αυτά, και ο Σωκράτης πρώτος ανακάλυψε ότι πρόκειται στην πραγματικότητα για μια διαλεκτική και εδώ μάλλον για μια σχέση με τρεις όρους (στην περίπτωση αυτή του Σωκράτη, του Αλκιβιάδη και του Αγάθωνα) από τους οποίους ο τρίτος δεν οδηγεί ποτέ στην σωστή λύση των δύο πρώτων. Δεν θα μπορούσαν λοιπόν να διευθετήσουν τους λογαριασμούς τους, και αυτοί οι λογαριασμοί δεν κλείνουν ποτέ.

Σε ό,τι αφορά την μέθοδο, αυτήν την φορά, αρμόζει να προσθέσουμε ότι ο Πλάτων δεν προβάλλει καθόλου μια έτοιμη διδασκαλία, διαμορφωμένη στην ολότητά της, αλλά μάλλον μια μετάδοση που περνά μέσα από την συνέντευξη και την διαλεκτική αναζήτηση.

Η ίδια διάκριση έχει γίνει στο πεδίο της ψυχανάλυσης ανάμεσα στην πανεπιστημιακή διδασκαλία και στον *Λόγο του Αναλυτή*¹, ο οποίος ενεργοποιείται μέσα στην ψυχαναλυτική διαδικασία που συντελείται με δύο άτομα και αποτελεί ένα όργανο μετάδοσης. Θα ήταν ευχής έργο να διακρίνεται η διδασκαλία από την μετάδοση.

Υπάρχει σύγκλιση μέχρι το συμπέρασμα κατά το οποίο η αγάπη εννοείται στον Σωκράτη και στον Πλάτωνα ως μέθοδος φιλοσοφική, έκφραση που ο Λακάν έχει συχνά οικειοποιηθεί και που στην πράξη αποδίδεται με τον κεντρικό ρόλο μεταβίβασης στην ψυχαναλυτική διαδικασία.

Τελικά ο Σωκράτης μας έδωσε έναν ακριβή ορισμό των δύο εισαγωγικών όρων της σχέσης : του εραστή και του ερωμένου. Συμπέρανε μάλιστα για την παγίδα σύμφωνα

¹ Ζακ Λακάν, Λόγος του Αναλυτή: α/S2, S/S1, *Το ανεστραμμένο της Ψυχανάλυσης*, Σεμινάριο της 14ης Ιανουαρίου 1970, «Η Γνώση, μέσο απόλαυσης», κείμενο με επιμέλεια του Ζακ Αλαίν Μιλλέρ, Εκδόσεις SEUIL, Παρίσι 1991, σ. 43

με την οποία στοχεύει στο να προσελκύσει τον ερωμένο για να τον κατακτήσει. Αυτά είναι τα πλέον εξέχοντα σημεία της σωκρατικής αντίληψης για την αγάπη, όπου ο Λακάν θεώρησε ότι μπορούσε να διακρίνει μια ορισμένη συνάφεια με την δική του αντίληψη, ή ακόμη ένα προείκασμα της δικής του θεωρίας.

Τα σημεία συνάντησης είναι τρία τον αριθμό, τουλάχιστον Μπορεί να βρει κανείς και άλλα : α) Το άγαλμα, β) Η συναλλαγή, γ) Η υποκατάσταση του εραστή από τον ερωμένο.

α) Το άγαλμα

Όταν Ο Αλκιβιάδης αναφέρεται στο Σωκράτη και στην εντύπωση που του κάνει ο Σωκράτης—με μια μεγάλη αμεσότητα, πρέπει σαφώς να το ομολογήσουμε , έστω και αν η μέθη ευθύνεται για ό,τι ορισμένοι μπορούν να θεωρήσουν αναισχυντία, εφ' όσον γνωρίζουμε ότι το κρασί κάνει να παύσουν οι αναστολές!—λοιπόν, όταν ο Αλκιβιάδης μιλάει για το Σωκράτη, πώς να μην πάει η σκέψη μας στο Λακάν, αν τον έχουμε γνωρίσει. Βεβαίως μιλάνε και άλλοι, εκτός από το Σωκράτη, λέει ο Αλκιβιάδης, αλλά ο Σωκράτης έχει μια ιδιαίτερη εξουσία. Εξ άλλου δημιουργείται η επιθυμία του να τον αποφεύγει κανείς, ακριβώς για να ξεφύγει από αυτήν την εξουσία. Ύστερα ντρέπεται που ξέφυγε.

Ο Σωκράτης δεν προσελκύει με την ομορφιά του. Εξ άλλου ήταν μάλλον άσχημος. Ακριβώς μέσα από την δύναμη του λόγου του για τον οποίο έχει λεχθεί σε άλλη ενότητα τορπίλιζε το ακροατήριο και προκαλούσε ένα συναίσθημα έκπληξης, νάρκωσης και αμφισβήτησης. Πως είναι δυνατόν να αγαπήσει κανείς ένα άσχημο σώμα, θα αναρωτηθεί κανείς; Αλλά ακριβώς απαντά ο Λακάν, επειδή η ασχήμια δεν εμποδίζει την αγάπη. Το ωραίο που έχει ως λειτουργία το «να καλύψει το μη προσεγγίσιμο μεταξύ δύο θανάτων»², δεν υπάρχει εν τέλει παρά μόνο για να κρύβει το θάνατο. Οι εραστές, αυτοί κοιτάνε τον θάνατο κατάφατσα. Δεν τον φοβούνται! Επιτέλους η ομορφιά είναι εκπληκτική, παραλύει όσο και γοητεύει. Αυτή η γοητεία δεν είναι η αγάπη, κάθε άλλο. Ο Λακάν φτάνει μέχρι του να πει ότι ο αναλυτής, είναι καλύτερο να μην έχει χάρη. Αυτή τον θέτει σε άσχημη θέση, γιατί ο αναλυόμενος κινδυνεύει να συναρπάζεται και έτσι να στερείται κάθε ελευθερίας, και να περιορίζεται και πάλι στην σιωπή. Κι' αυτό πραγματικά δεν είναι ό,τι περιμένει κανείς από μια ψυχαναλυτική διαδικασία!

Αυτό που με προσελκύει, λέγει ο Αλκιβιάδης, δεν είναι το εξωτερικό περίβλημα του Σωκράτη. Έτσι πηγαίνει μάλλον προς την κατεύθυνση της δικής μας αντίληψης περί αγάπης παρά προς την κατεύθυνση της ελληνικής αγάπης, όπως μας την έχει μεταβιβάσει η παράδοση.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Αλκιβιάδης θεώρησε καλή τη πίστη, και ομολόγησε με μια θαρραλέα αναισχυντία ότι ο Σωκράτης αντίθετα είχε θελχτεί από την ομορφιά του: «γιατί, λέει, για την ομορφιά αυτή έπλασα μια ιδέα πάρα πολύ υπερτιμητική» Επίσης η αγάπη καθορίζεται παραδοσιακά ως η αγάπη της ομορφιάς.

Και βέβαια ο Αλκιβιάδης αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τις απαιτήσεις του. Ίσως άλλοτε ο Σωκράτης είχε γοητευθεί. Αλλά έκτοτε φαίνεται να έγινε αδιάφορος. Οι τελευταίες προσπάθειες σαγήνης απέτυχαν οικτρά. Είναι αναγκασμένος να αναγνωρίσει ότι ο αληθινός Σωκράτης είναι διαφορετικός από αυτόν που δείχνει. Το περίβλημά του το εξωτερικό δεν κάνει τίποτε άλλο από το να επικαλύπτει τον κρυφό πλούτο του. Όταν το άγαλμα του Σιληνού με το οποίο τον συγκρίνει, ανοίγεται, τι

² Ζακ Λακάν, Η μεταβίβαση, ενθ. ανωτ. Σεμινάριο της 18 Ιανουαρίου 1961

βλέπει κανείς στο εσωτερικό; «Θεϊκά πράγματα. Τέτοια που δεν είχα παρά να κάνω αυτό που μου όριζε ο Σωκράτης», συμπεραίνει ο Αλκιβιάδης.

Αυτός ο κρυμμένος θησαυρός είναι το άγαλμα. Στην πραγματικότητα όμως δεν υπάρχει τίποτε στην καρδιά των αγαλματιδίων του θεού, παρομοίων με τις ρωσικές κούκλες και αυτό το τίποτε επιτρέπει στον Σωκράτη να θέσει το κρίσιμο ερώτημα: «Η αγάπη είναι αγάπη κάποιου πράγματος ή κανενός;»

Αυτό θα είναι επίσης το ερώτημα στο οποίο θα υποβληθεί ο αναλυόμενος κατά την αναλυτική διαδικασία.

β) Η συναλλαγή

Είδαμε προηγουμένως ότι ο Αλκιβιάδης είχε πιστέψει πως κατέχει και αυτός ένα θησαυρό: την ομορφιά του. Την πρόσφερε ευχαρίστως ως δώρο στον Σωκράτη και υπέθετε, μέσα στην αφέλειά του, ότι μπορούσε να του ζητήσει σε αντάλλαγμα αυτούς τους θησαυρούς σοφίας που η ασχήμια του έκρυβε.

Προσφέρων, ο ένας, προσφέρων κι ο άλλος, επομένως είναι η συναλλαγή εμπορικού τύπου. Αλλ' ο Σωκράτης αρνήθηκε το εμπόριο. Εξ' άλλου θα θυμάται κανείς ότι στην απάντησή του στον Αγάθωνα, πριν την άφιξη του Αλκιβιάδη, έθεσε αυτό το ερώτημα το οποίο βιάζομαι να πω ότι αποτελεί επίσης το θεμέλιο της λακανικής αντίληψης περί αγάπης και που ανέφερα πριν από λίγο: «Αγάπη είναι αγάπη κάποιου αντικειμένου ή κανενός;»³

Ο Σωκράτης εξανάγκασε το Αγάθωνα να αναγνωρίσει ότι δεν μπορεί κανείς να επιθυμήσει παρά αυτά που δεν έχει. Αλλ' αυτό δεν είναι παρά μια πρώτη χρονική φάση διαλεκτικής του. Γιατί σ' αυτό το σημείο, είναι ακόμη δυνατό να παραμείνει κανείς στην θεωρία της συναλλαγής: ωραιότητα έναντι γνώσης. Όποιος έχει την ωραιότητα επιθυμεί τη γνώση και τανάπαλιν, είτε τις κατέχει είτε όχι.

Μια καλή υπόθεση, βεβαίως, εάν ήταν δυνατό! Εξ άλλου, ακριβώς με αυτούς τους όρους ο Σωκράτης διατυπώνει την απάντησή του: «Πόσο ωραία θα ήταν, Αγάθων, εάν η σοφία ήταν τέτοιο πράγμα που να χύνεται από τον πιο γεμάτο στον πιο αδειανό από μας, υπό την προϋπόθεση ότι θα βρισκόμαστε σε επαφή ο ένας με τον άλλο, όπως το νερό στις κούπες χύνεται μέσα από το φυτίλι από την πιο γεμάτη στην πιο αδειανή»⁴

Δυστυχώς όμως! Στην αγάπη, δεν συμβαίνει τίποτε τέτοιο. Δεν περνάει τίποτε από τον ένα στον άλλο. Και πάνω σ' αυτό τον απλό ασεϊσμό, χωρίς να δίνει την εντύπωση ότι το εγγίζει ο Σωκράτης καταρρίπτει την Αριστοφάνεια θεωρία του Ανδρόγυνου και της αλληλοσυμπλήρωσης των φύλων. Ο Λακάν θα πάει πιο πέρα βεβαιώνοντας ότι η Αγάπη δεν πετυχαίνει να γίνονται Ένα, αν και αυτός είναι ο στόχος της. Και ακριβώς πάνω σ' αυτή την αρχή διαμορφώνεται η θεωρία της μεταβίβασης.

γ) Η υποκατάσταση

Με βάση αυτό το τρίτο σημείο, περνάμε από την συναλλαγή στην υποκατάσταση.

Ο Αλκιβιάδης ήδη μας δίνει ένα παράδειγμα επ' αυτού: η ωραιότητά του, λέγει, τον έκανε να πιστέψει ότι είχε αγαπηθεί από τον Σωκράτη. Μέσα σ' αυτή την προνομιούχο θέση, ήταν προφανώς ο *ερωμένος*, ο αγαπόμενος.

³ La Pléiade, τόμος I, σελ. 731 (200 A)

⁴ Συμπόσιο 175 D

Ο Σωκράτης όμως αντιστάθηκε στις προσπάθειες του να τον θέλξει. Έτσι υποχρέωσε τον Αλκιβιάδη να αναγνωρίσει ότι ο επιθυμών, ο *εραστής*, είναι ο ίδιος, ο Αλκιβιάδης, γιατί αυτός επιθυμεί προφανώς πάντοτε την γνώση του Σωκράτη. Μέσα σ' αυτήν τη νέα σχέση, ο Σωκράτης έγινε ο *ερωμένος*. Απ' αυτό δεν προκύπτει αναγκαστικά ότι ο Σωκράτης δέχεται την επιθυμία του Αλκιβιάδη. Ακριβώς το αντίθετο: δεν δέχεται να είναι στη θέση του αγαπούμενου. Οφείλει βεβαίως, να παραμείνει επιθυμών, εφ' όσον δεν απαρνήθηκε την ηδονή, αλλά όχι επιθυμών ενός αντικειμένου. Οφείλει να παραμείνει, όπως το λέει ο Λακάν για τον αναλυτή, καθαρά επιθυμών και να «αφαιρέσει από τον εαυτό του κάθε υπόθεσή του να είναι επιθυμίας» και προσθέτω: έστω για την γνώση του, επειδή αυτή η γνώση δεν είναι μεταδόσιμη υπό μορφή γνώσης κάποιου πράγματος. Έτσι ούτε επιθυμών ενός αντικειμένου, ούτε αντικείμενο επιθυμίας, (αλλά να είναι) μόνο επιθυμία.

Ο Λακάν προσοδίδει την μεγαλύτερη σημασία σ' αυτή την αντιστροφή, γιατί, όπως λέει «Το άγχος γεννιέται εκεί όπου λείπει το αντικείμενο». Όταν ο Σωκράτης αποσύρεται, ο Αλκιβιάδης άγχεται επειδή ο *ερωμένος* Σωκράτης χάνεται ως αντικείμενο επιθυμίας. Στη γλώσσα μας λέμε ότι ο αναλυτής δεν απαντά στο αίτημα. Έτσι διατηρεί ανοικτό το αίτημα του αναλυομένου. Δικαιωματικά βέβαια, αν το αντικείμενο είναι από ψευδαισθήση.

Η μέθοδος σωκρατικής ερώτησης δεν επιτρέπει, ούτε αυτή, να απαντήσουμε. Η γνώση δεν είναι γνώση κάποιου πράγματος. Κι' εδώ ακόμη το αντικείμενο κρύβεται. Το σωκρατικό ερωτηματολόγιο σταματά τελικά εκείνη τη στιγμή στο Συμπόσιο και ο Σωκράτης δίνει τον λόγο στην Διοτίμα και στον μύθο. Είναι το θέμα για το οποίο θα σας μιλήσει η κ. Ζωή Φραγκοπούλου.

Αλλά μετά την ομιλία της Διοτίμα, ο Σωκράτης θα πάει ακόμη πιο πέρα στη διδασκαλία, αν όχι στο ερωτηματολόγιό του. Θα θέσει επί σκηνής- θα ενεργοποιήσει μάλιστα θα έλεγα- την υποκατάσταση και θα εισαγάγει έναν τρίτο στην σχέση την δυαδική που ήθελε να διατηρήσει ο Αλκιβιάδης. Θα επανεισαγάγει το Αγάθωνα. Επομένως, δηλώνει ο Λακάν: «η σχέση Αγάθωνα-Αλκιβιάδη-Σωκράτη μπορεί να αποδώσει με αποτελεσματικό τρόπο την δομική σχέση, όπου μπορούμε να αναγνωρίσουμε την μεταβιβαστική εμπειρία εκφρασμένη με συμβολικό τρόπο». Τελικά ο τρίτος μέσα στην μεταβιβαστική σχέση είναι το λακανικό μικρό *a*. Είναι αυτό που μοιάζει με αντικείμενο και αιτιολογεί την επιθυμία. Στην σωκρατική τριαδική μας αυτή εκδοχή, αυτός ο τρίτος είναι ο Αγάθων.

Σε τι συνίσταται η ενεργοποίηση, δηλαδή ο χειρισμός του Σωκράτη;

Γνωρίζουμε ότι εξαιτίας των κανόνων του Συμποσίου, ο Σωκράτης όντας ο καλεσμένος του Αγάθωνα, ο πολύ-αγαπημένος του και ευτυχής νικητής του τελευταίου αγώνα τραγωδιών -που αυτό το Συμπόσιο σκοπεύει να εξυμνήσει-, ο Σωκράτης λοιπόν οφείλει να κάθεται στα δεξιά του Αγάθωνα και να μιλάει μετά απ' αυτόν.

Έτσι λοιπόν όταν ο Σωκράτης φθάνει –με κάποια καθυστέρηση-, ο Αγάθων τον βάζει να καθίσει δεξιά του, όπου του είχε κρατήσει την θέση του.

Έτσι ο Σωκράτης βρέθηκε στην υποχρέωση να απαντήσει στον Αγάθωνα, την κατάλληλη στιγμή. Ο Αλκιβιάδης δεν είχε ακόμα εισβάλει. Ήταν αναμφίβολα προφανές για όλους τους συνδαιτυμόνες στο άκουσμα της απάντησης του Αγάθωνα, ότι ο Σωκράτης, παρά τα τρυφερά συναισθήματα για το πρόσωπό του, κρατούσε ψυχρό ύφος και δεν ήταν καθόλου θύμα της ψευδούς ευγλωπτίας του.

Όταν ο Αλκιβιάδης πάρα πολύ εμφανώς μεθυσμένος, έρχεται πάνω στη στιγμή. Χαιρετά παρ' όλα αυτά όπως πρέπει τον Αγάθωνα, του κάνει κομπλιμέντα και του

προσφέρει γιρλάντες. Τότε, ο Αγάθωνας, σαν καλός οικοδεσπότης, τον προσκαλεί να έλθει να καθίσει μεταξύ των συνδαιτυμόνων.

Τότε πλησιάζει και όπως είχε τις γιρλάντες μπροστά στα μάτια του, δεν μπορούσε να αντιληφθεί τον Σωκράτη. Πηγαίνει λοιπόν να καθίσει πλάι στον Αγάθωνα που του είχε προσφέρει θέση.

Εκείνη τη στιγμή, με το που δόθηκε η εντολή στους σκλάβους από τον Αγάθωνα να βγάλουν τα υποδήματα του Αλκιβιάδη για να μπορέσει να ξαπλώσει «ανάμεσά τους ως τρίτος», ο Αλκιβιάδης γυρίζει και αντιλαμβάνεται τον Σωκράτη. Αναμφιβόλως η λέξη «τρίτος» τον κέντρισε.

Εκείνη τη στιγμή, χάνει κάθε ανθρώπινο σεβασμό. Δεν ανέχεται ο Σωκράτης να κατέχει τη θέση του τιμώμενου προσκεκλημένου. Σ' αυτό επάνω ο Σωκράτης, χωρίς ν' αποποιηθεί την θέση του, καταγγέλλει την ζήλια «αυτού εδώ του ανθρώπου» και ζητά χαριτολογώντας την προστασία του Αγάθωνα. Προσποιείται ότι φοβάται, σαν να διέτρεχε έναν μεγάλο κίνδυνο. Είμαστε σε πλήρη κωμωδία.

Τότε ακριβώς ο Ερυξίμαχος, σύμφωνα με τον κανόνα, επειδή ο Αλκιβιάδης κάθεται από κείνο το σημείο και μετά στα δεξιά του Σωκράτη, δίνει το λόγο στον Αλκιβιάδη: «Εγκώμιασε τον Σωκράτη», του λέει. Ο Σωκράτης μετά από κάποιο δισταγμό αποδέχεται το εγκώμιο αν και το φοβάται ότι θα 'ναι πικρόχολο. Ο Αλκιβιάδης εκφράζει τότε το εξαιρετικό και δονούμενο εγκώμιο του.

Ο Σωκράτης είχε απαιτήσει την αλήθεια. Ε! λοιπόν θα έλεγα, του προσφέρθηκε και πέρα από κάθε ευπρέπεια.

Εν τούτοις, δέχεται άσχημα αυτόν τον λόγο που –νομίζω– θα έπρεπε να τον αγγίξει περισσότερο. Δεν βλέπει μέσα α' αυτόν παρά την ανάπτυξη ενός διαβολικού μηχανεύματος που σκοπό έχει να τον χωρίσει από τον Αγάθωνα. Απαντά επιτιθέμενος και ζητά απ' τον Αγάθωνα να κάνει μια διευθέτηση ώστε ο Αλκιβιάδης να μην βρίσκεται πια ανάμεσά τους, σύμφωνα με τη σειρά που ακολουθεί: Σωκράτης→Αλκιβιάδης→Αγάθων (πηγαίνοντας σύμφωνα με τον κανόνα προς τα δεξιά).

Ο Αγάθων λοιπόν απαντώντας στο κάλεσμα του Σωκράτη, εγείρεται και πηγαίνει να καθίσει δίπλα και χαμηλότερα από τον Σωκράτη.

Ο Αλκιβιάδης βλέπει να χάνει την παρτίδα ταυτόχρονα με την θέση του. Τελικά. Μπαίνοντας αρχικά ανάμεσά τους, είχε εννοήσει να επισημάνει σε όλους τους συνδαιτυμόνες ότι ήταν ο αγαπών του Αγάθωνα και ο αγαπόμενος του Σωκράτη.

Αλλά εάν ο Αγάθων βρίσκεται ανάμεσά τους. Με τη σειρά που θέλησε ο ίδιος ο Σωκράτης. Σύμφωνα με τη διάταξη που ακολουθεί, Σωκράτης-Αγάθων-Αλκιβιάδης, τότε ο Αγάθων είναι ο αγαπόμενος του Σωκράτη και ο Αλκιβιάδης είναι ο αγαπόμενος του Αγάθωνα. Επομένως υπάρχει πλήρης ανατροπή που προκαλεί την πιο μεγάλη αγανάκτηση του Αλκιβιάδη ο οποίος είναι «σαν ένα παιδάκι που μαθαίνει αφού την πάθει»⁵. Αυτές τις λέξεις που πρόφερε στο τέλος του λόγου του προς τον Αγάθωνα, μπορεί να τις απευθύνει στον εαυτό του τώρα.

Ο Σωκράτης δεν θα κάνει μια δεύτερη φορά τον έπαινο του Αγάθωνα όπως το είχε αναγγείλει, αναμφίβολα για να διεγείρει την ζήλια του Αλκιβιάδη. Εξ άλλου κάνουν απότομη εμφάνιση πυροτεχνήματα. Όλος ο κόσμος από το σημείο αυτό και πέρα έχει πει πολύ γιατί ο κανόνας της εγκράτειας που τέθηκε στην αρχή δεν έγινε σεβαστός, και ο Αλκιβιάδης έχει αποφασίσει να τον αλλάξει.

⁵ Συμπόσιο, 222 Β

Το συμπόσιο τελειώνει λοιπόν σαφώς σε κωμωδία, όπως το λέγει ο ίδιος ο Σωκράτης. Αλλ' αυτός έχει δώσει πάνω απ' όλα ένα σοβαρό μάθημα στον Αλκιβιάδη και έκανε μια θεαματική υποκατάσταση του *ερωμένου* από τον *εραστή*.

Όσο για τον Σωκράτη, αν και ήταν ερωτευμένος με τον Αγάθωνα, αποκοιμείται ήρεμα στη θέση του, παρά τις φωνές και τα τραγούδια. Είναι σαφές ότι κανείς δεν είναι δάσκαλός του. Δεν έχει καμία ψευδαισθήση για τίποτε και για κανέναν. Η αληθινή του επιθυμία δεν είναι λοιπόν πραγματικά δεσμευμένη στους πολυάριθμους και εναλλασσόμενους έρωτές του. Ο Αλκιβιάδης, από τη μεριά του, από αγαπόμενος έγινε αγαπών μέσα στο ζεύγος τους. Ακριβώς όπως ο Αχιλλέας, αποδεχόμενος να πεθάνει για τον Πάτροκλο. Στην διήγηση που κάνει ο Φαίδρος, μέσα στον έπαινο της αγάπης, γίνεται ο αγαπών του. Ενώ ήτα αγαπόμενός του. Αυτή είναι η αληθινή αγάπη λένε. Έτσι ο Αλκιβιάδης υφίσταται, πάλι εξ αιτίας αυτής της αντιστροφής, την απόδειξη της αληθινής αγάπης, αν και δεν την διάλεξε ελεύθερα. Ο Σωκράτης, από την μεριά του, θα αποδεχθεί αργότερα τον θάνατο, όπως ο Αχιλλέας, αλλά μέσα σε μια εντελώς διαφορετική κατάσταση.

Είναι επιτρεπτό να θέσει κανείς υπό ερώτηση αυτήν την επιθυμία αθανασίας και αυτήν την πίστη στην αθανασία του. Ο Λακάν βλέπει κάπως καχύποπτα την «ουδετεροποίηση του σώματος» που εμπεριέχει αυτή η επιθυμία. Αφήνει μάλιστα να εννοηθεί ότι ο Σωκράτης θα μπορούσε να έχει κάτι τι το ψυχωτικό. Θα δούμε παρακάτω ότι σ' αυτό το σημείο είναι που διαφεύγει της προσοχής του Σωκράτη, αυτό που θα αποτελέσει το ουσιαστικό μέρος της ψυχαναλυτικής ανακάλυψης : το ασυνείδητο.

Με αυτές τις επιφυλάξεις, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο Λακάν μπόρεσε να εξαγάγει από το Συμπόσιο ειδικά, για να μην αναφερθούμε στα άλλα μεγάλα έργα της ελληνικής αρχαιότητας, τα σημεία διδασκαλίας που η ψυχανάλυση έχει ανακαλύψει εκ νέου για λογαριασμό της.

Έτσι επανέλαβε όπως το είδαμε, την ουσιαστική άρθρωση ενός υλικού που θέτει τον Σωκράτη και τον αναλυτή στην ίδια θέση, αυτήν της έλλειψης μέσα στην σχέση τριών όπου ο Αλκιβιάδης προεικονίζει τον αναλυόμενο και ο Σωκράτης τον αναλυτή. Ενώ ο Αγάθων θα ήταν αυτό το μικρό α, παραπλανητικό αντικείμενο επιθυμίας αλλά αιτία της επιθυμίας ως ελλείπον αντικείμενο.

Τέλος, αν η σωκρατική μέθοδος είναι μια άσκηση της αγάπης, όπως την αποκαλέσαμε –και αν η μεταβίβαση είναι η αγάπη αποφορτισμένη από το δόλωμα-, είναι σαφές ότι μπορεί κανείς να πει επίσης ότι η ανάλυση είναι η άσκηση της αγάπης, αλλά και κάτι παραπάνω, θα πρέπει να πούμε δηλαδή ότι ψυχαναλυτική διαδικασία είναι ακριβώς αυτό καθ' αυτό το εγχείρημα της αποφόρτισης.

Η φαντασίωση αποφορτίζεται τελικά από το μικρό της *a* όταν το αίτημα του αναλυόμενου προσκρούει στην «καθαρή επιθυμία» του αναλυτή. Ο αναλυτής τελικά, λέει ο Λακάν. Είναι ο γνήσιος *εραστής*. Γι αυτό μπορεί να δεχθεί οποιονδήποτε σε ανάλυση. Παραμένει ο *εραστής* και με αυτήν την ιδιότητα, αντιτάσσει προς τον αναλυόμενο αυτό πάνω στο οποίο σκοντάφτει η επιθυμία. Η φαντασίωση τότε καθαιρείται από μόνη της, με το σοκ της επιθυμίας, όχι βέβαια χωρίς άγχος, σε κάθε φάση, αλλά αποτελεσματικά.

Στο τέλος της διαδικασίας, το μικρό *a* κάνει κάθε ισχύ. Η φαντασίωση δεν μπορεί πλέον να λειτουργήσει. Τότε λέμε ότι το μικρό *a* απέτυχε την στιγμή αυτή, και από εραστής του αναλυτή του, ο αναλυόμενος αποδεικνύεται καθαρός *εραστής* όπως εκείνος. Η μεταβίβαση από το σημείο αυτό γίνεται ανάμεσα στον Ένα και στον Ένα, και όχι πλέον μεταξύ του Ενός και του Άλλου γιατί δεν υπάρχει πλέον αντικείμενο. Είναι η αγάπη πέρα από το αντικείμενο.

Από τον Ένα στον Ένα, δεν πρόκειται πλέον παρά για καθαρή διαφορά. Η ψυχαναλυτική διαδικασία τότε παίρνει τέλος.

Δεν πρέπει όμως να φτάσουμε ωστόσο μέχρι του σημείου να κατασκευάσουμε από τον Σωκράτη ή τον Πλάτωνα ή τον Παρμενίδη «προδρόμους» των ψυχαναλυτών ή τους πρώτους ψυχαναλυτές. Υπολείπονταν τελικά ακόμα να ανακαλυφθεί το ασυνείδητο. Ο Δαίμων του Σωκράτη δεν είναι το ασυνείδητο αλλά είναι ένα ενδιάμεσο.

Επίσης όφειλε να βρει μιαν άλλα διέξοδο. Βρήκε την αθανασία.

Ο Σωκράτης παρηγοριόταν με την ιδέα ότι ο θάνατος θα του έφερνε την αθανασία. Αυτή όμως η αθανασία, δεν είναι προμήθεια ανάλυσης.

Το ασυνείδητο είναι μια αντίληψη πολύ απομακρυσμένη από την ιδέα της αθανασίας. Ενεργεί σαν μια παρακαταθήκη υλικού που προκαλεί πίεση πάνω στην αδυναμία(ή μάλλον στη νωθρότητα) ενός υποκειμένου, για να του επιβάλει αυτή την αποζήτηση αλήθειας ευνοημένη από τον Λόγο του Αναλυτή υπό μορφή ενεργούντος (agent). Δεν υπάρχει παραγωγή αλήθειας, αλλά αναζήτηση αλήθειας, όπως εξ άλλου στον Σωκράτη. Αυτή η αναζήτηση είναι δυναμική. Εκδηλώνεται στο αίνιγμα του συμπτώματος που είναι το αποτέλεσμα της απόθησης, την οποία ταυτόχρονα αποκαλύπτει. Το υποκείμενο, που θα προτιμούσε βέβαια να αποφύγει την ανάλυση, γνωρίζει, χωρίς καλά να το ξέρει, ότι θα προτιμούσε επίσης να ενεργήσει, «να κάνει κάτι» όπως λέμε. Πηγαίνει λοιπόν να ξαναδεί τον αναλυτή του.

Η μεταβίβαση συνίσταται. Μέσα στις νευρώσεις τις αποκαλούμενες από τον Φρόυντ νευρώσεις της μεταβίβασης. Στην μεταφορά του αντικειμένου της επιθυμίας πάνω στο πρόσωπο του αναλυτή. Αυτό το φαινόμενο μεταφοράς μπορεί να το εντοπίσει κανείς κυριολεκτικά παντού, ακόμη και εκεί όπου δεν αναγνωρίζεται σαν τέτοιο. Ο Αλκιβιάδης τελικά επιθυμεί τον Αγάθωνα, αλλά συνεχίζει να ζητάει κάτι τι το ανεκτίμητα σημαντικό από τον Σωκράτη, μια γνώση. Αυτό συμβαίνει παρομοίως στην ψυχαναλυτική διαδικασία.

Αν ο αναλυτής πιστεύει ότι ο αναλυόμενος του κάνει ένα αληθινό αίτημα αγάπης, καθιστά την ανάλυση απραγματοποίητη, έστω κι αν αποφεύγει να ανταποκριθεί σ' αυτό το αίτημα. Ο ρόλος του συνίσταται ως μικρό *a*, στο να τοποθετείται όχι σε θέση αντικειμένου της αγάπης, αλλ'αντίθετα όπως το έχουμε επαναλάβει συχνά του ελλείποντος αντικειμένου.

Γνωρίζει ότι υπάρχει μια παρεξήγηση μέσα στην αγάπη. Ο αναλυόμενος, από τη μεριά του. Δεν το γνωρίζει ακόμη. Θα έχει μπροστά του να το ανακαλύψει. Θα σταματήσει τότε να θέλει να προκαλέσει την αγάπη του αναλυτή. Θα ανακαλύψει ότι η προσφορά της αγάπης του ήταν ένα αίτημα αγάπης κατά την ακριβή στιγμή που αυτό το αίτημα θα κάνει την εμφάνισή του.

«Σου ζητώ να αρνηθείς αυτό που σου προσφέρω γιατί δεν είναι αυτό (που φαίνεται)».

Επομένως, η ασυνείδητη γνώση του αναλυόμενου δεν είναι ενδεχομένως αναγνωρίσιμη παρά μόνο από τον ίδιο. Ο αναλυτής δεν γνωρίζει τίποτε. Ωστόσο μόνο μέσα από την μεταστροφή από την επιθυμία αγάπης προς την επιθυμία γνώσης, το ασυνείδητο μπαίνει στην διαδικασία. Απομένει να κάνει τον αναλυόμενο να ανακαλύψει ότι την εν λόγω γνώση την έχει ο ίδιος. Βέβαια ο Σωκράτης είχε σαφώς ανακαλύψει ότι δεν επρόκειτο για γνώση κάποιου (αντικειμένου), αλλά για γνώση χωρίς αντικείμενο. Δε σκέφθηκε όμως το ασυνείδητο.

Επομένως ούτε μπόρεσε να ξεχωρίσει από την εμπειρία του και από την ανάλυσή του περί αγάπης, αυτή την στιγμή, την προσιδιάζουσα στην ψυχαναλυτική διαδικασία, όπου διαπλέκεται η μεταβίβαση, την στιγμή δηλαδή που εντοπίζεται ως «η ενεργοποίηση της ασυνείδητης σεξουαλικής επιθυμίας του υποκειμένου».

Σ' αυτή την στιγμή της διαπλοκής, ο αναλυτής γίνεται για τον αναλυόμενο η ακριβής εικόνα της φαντασίωσής του. Έτσι είναι σε θέση να παρεμβαίνει για να κάνει να πέφτει το μικρό *a*. Το μικρό *a*, εν τέλει, μέχρι εκείνη τη στιγμή είχε περιληφθεί μέσα στη φαντασίωση της οποίας η λακανική διατύπωση είναι $\$ \langle \rangle a$. Αυτός ο συνδετήρας σημαίνει ότι το μικρό *a* δεν μπορεί να βγει από την φαντασίωση, να το αποβάλει κατά κάποιο τρόπο (ο αναλυόμενος) και να το καταστήσει έτσι του λοιπού άχρηστο, παρά μόνο αν ο αναλυτής του το αναπέμψει ως έλλειψη αντικειμένου.

Μέσα απ' αυτό, η ασυνείδητη επιθυμία του υποκειμένου (S2) τέθηκε σε δοκιμασία. Ο αναλυόμενος δεν μπορεί πλέον του λοιπού να είναι θύμα του αντικειμένου της φαντασίωσης του, ούτε άλλων (*a*) που ενδεχομένως έλθουν να το προσπαθήσουν. Βεβαίως μπορεί να δεχθεί να ενδώσει, όπως ο Σωκράτης προς τον Αγάθωνα, αλλά χωρίς να είναι εντελώς θύμα.

Σ' αυτό το σημείο λοιπόν, η συντηρητική αντίληψη περί αγάπης δεν αντιτίθεται στην διδασκαλία της ψυχανάλυσης και του Λακάν. Αλλ' απ' αυτή την σωκρατική θεωρία απουσιάζει το κύριο κομμάτι της αναλυτικής θεωρίας, δηλαδή το ασυνείδητο και η ψυχαναλυτική πρακτική που ενεργοποιεί τον Λόγο του Αναλυτή, του οποίου η διατύπωση είναι : $a \cdot \underline{\$}$
S2 S1

Ο σωκρατικός διάλογος δεν είναι το ομόλογο της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Ο Σωκράτης συμπεραίνει την πώση του αντικειμένου, αλλά αναπληρώνει την απώλεια με ένα αγαθό που κρίνει πιο σπουδαίο: την αθανασία της ψυχής. Ήταν ο Σωκράτης θρησκευόμενος; «Είμαι στην υπηρεσία του θεού» δηλώνει στην Απολογία.

Το «κύκνειο άσμα» του φαίνεται να διαβεβαιώνει αυτή την δήλωση μέσα στον Φαίδωνα⁶. Όσο πλησιάζει τον θάνατο, τόσο περισσότερο είναι χαρούμενος και καλύτερα τραγουδάει επειδή γνωρίζει ότι «θα φύγει να πάει πλάι στο Θεό».

Αυτό είναι πολύ ωραίο. Αλλ' ως αναλυτές έχουμε απομακρυνθεί πολύ σε σχέση προς αυτό. Νομίζω πως δεν έχω ανάγκη να επιμείνω περισσότερο σ' αυτό για την ώρα.

Αλλά βεβαίως το ερώτημα του μυστικισμού και της ψυχανάλυσης ετέθη και συνεχίζει να προκαλεί μεγάλες διαμάχες.

Από μεριάς μου, δεν θα μπορούσα να πω αν η λυρική κίνηση που συναρπάζει τον Σωκράτη προς τόσο εξιδανικευμένα ύψη, πηγάζει από την θρησκευτική πίστη όπως την αντιλαμβανόμαστε. Αλλά είναι φανερό ότι αυτό το είδος πίστης του επιτρέπει να κρατάει τις αποστάσεις του προς τα αγαθά αυτού του κόσμου και των όντων που προσηλώνονται σ' αυτόν. Είναι κάτι περισσότερο απ' την απλή αναπλήρωση της απώλειας του αντικειμένου, επισυμβαίνουσας, το είδαμε αυτό, μέσα στην αγάπη. Είναι κάτι παραπάνω από απλή παρηγοριά. Είναι πίστη σ' ένα θείο ον.

Αυτή η πίστη καταδεικνύει τη διαφορά ανάμεσα στις δύο θεωρίες, αυτήν που προκύπτει από το Συμπόσιο και εκείνη που προκύπτει από την ψυχανάλυση.

Και θα τελειώσω πάνω σ' αυτό το απόσπασμα από την πρόταση του Οκτώβρη για τον Ψυχαναλυτή της Σχολής⁷. «Όπως όλες αυτές οι ιδιαίτερες περιπτώσεις που κάνουν το ελληνικό θαύμα, αυτό δεν μας παρουσιάζει παρά κλειστό το κουτί της Πανδώρας. Ανοικτή, είναι η ψυχανάλυση, της οποίας ο Αλκιβιάδης δεν είχε ανάγκη». Αναμφιβόλως

⁶ Πλάτωνος Φαίδων, Πλέιαδε, 84 D

⁷ Ζακ Λακάν «Πρόταση της 9 Οκτωβρίου 1967 για τον ψυχαναλυτή της Σχολής» Seilicet no 1, επιθεώρηση του φροϋδικού πεδίου, Μάρτιος 1968, σελίδα 22.

γιατί ήταν ένα ον επιθυμίας. Τελικά το ασυνείδητο ανοίγεται από την χαρά της Ψυχανάλυσης. Εφ' όσον το κλειστό κουτί της Πανδώρας είναι το ασυνείδητο.

Εξενί Λεμουάν-Λουτσιονί

ΔΙΟΤΙΜΑ Ο ΑΛΛΟΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ⁸
Ζωή Φραγκοπούλου

Αρχίζοντας θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για την παρουσία σας. Να ευχαριστήσω επίσης το Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης για την δυνατότητα αυτής της συνάντησης. Να ευχαριστήσω και την κα Ι. Ζόμπου και τον κύριο Χ. Σιδηρόπουλο για την οργάνωση αυτής της πρώτης συνάντησής μας, που ελπίζω να μην είναι η τελευταία.

Το θέμα που θα επιχειρήσω να προσεγγίσω με την εισήγησή μου αναφέρεται στο «Συμπόσιο του Πλάτωνα» και στην ανάγνωση που κάνει ο Ζ. Λακάν στο σεμινάριό του περί «Μεταβίβασης» (Transfert).

Εξυπακούεται ότι δε θα αναλύσω εδώ το Συμπόσιο του Πλάτωνα για το οποίο πιστεύω ότι είναι γνωστό από όλους.

Θα προσπαθήσω να τονίσω μερικά σημεία για να καταστήσω όσο το δυνατόν πιο προσιτές μερικές έννοιες της λακανικής διδασκαλίας, που θα ήθελα απλώς να σκιαγραφήσω εδώ.

Για το Ζ. Λακάν το υποκείμενο συγκροτείται μέσα στα σημαίνοντα του Άλλου. Είναι υποκείμενο σημαίνοντος. Είναι αυτό που λέει. Είναι η θέση που παίρνει μέσα στο Λόγο ... ας το δεχτούμε έτσι προς το παρόν.

Δεν σημαίνει όμως, επειδή είναι υποκείμενο σημαίνοντος ότι δεν ψάχνει κάποια οντολογική υπόσταση.

Από σημαίνον σε σημαίνον, καταδικασμένο μέσα στα μεταφορικά κύματα του νοήματος και το παιχνίδι της μετωνυμίας, στο πέλαγος της Γλώσσας, το υποκείμενο ψάχνει κάποια οντολογική ύπαρξη, κάποια απάντηση στο αρχικό ερώτημά του.

Ψάχνοντας όμως μια κάποια οντολογική υπόσταση, μια κάποια απάντηση στο ερώτημα του ΕΙΝΑΙ του, συναντά την έλλειψη του είναι του, συναντά την αδυναμία της ύπαρξής του, με το ταυτόχρονο κάλεσμα να λάβει το συμπλήρωμά του από τον Άλλο, γιατί του υποθέτει κάποια γνώση ως προς την έλλειψή του.

Ο Άλλος είναι η γλώσσα, είναι το απόθεμα των σημαίνοντων, είναι ο τόπος απ' όπου τα σημαίνοντα, που αντιπροσωπεύουν το υποκείμενο, παίρνουν τη σημασία τους, παίρνουν το νόημά τους.

Για το Ζ. Λακάν το ασυνείδητο είναι λογική συνέπεια της γλώσσας. Η θέση του είναι γνωστή: «Το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν μια γλώσσα». Τι σημαίνει αυτό;

Πρώτα απ' όλα σημαίνει ότι έχουμε ασυνείδητο επειδή μιλάμε. Ο λόγος είναι η προϋπόθεση του ασυνειδήτου. Και αυτό το υποκείμενο της γλώσσας, το υποκείμενο του λόγου, το υποκείμενο του ασυνειδήτου, *το υποκείμενο του σημαίνοντος* υφίσταται τα καπρίτσια της γλώσσας και εκδηλώνεται μέσα από τα καπρίτσια της γλώσσας, και συγκροτείται μέσα στα οπωσδήποτε αλλοτριωτικά σημαίνοντα του Άλλου, πριν καταφέρει να δημιουργήσει τα δικά του σημαίνοντα.

Ο Άλλος λοιπόν είναι η γλώσσα και το υποκείμενο του σημαίνοντος του απευθύνει σε τελική ανάλυση το λόγο, από αγάπη μεταβίβασης, αφού του υποθέτει κάποια γνώση ως προς το μυστικό της ύπαρξής του.

---

⁸ Διάλεξη που έγινε στο Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης, στις 19-02-1993

Όταν στην δεκαετία του 60 (1960-61) ο Ζ. Λακάν επεξεργάζεται την έννοια της μεταβίβασης, βασικό όρο της ψυχαναλυτικής πρακτικής και θεωρίας, αφιερώνει ένα σεβαστό χρόνο (14 παραδόσεις) στην ανάγνωση του Συμποσίου του Πλάτωνα.

Ένα σεβαστό μέρος του Σεμιναρίου του Ζ.Λακάν περί «Μεταβίβασης»(Transfert) είναι αφιερωμένο στην ανάλυση του Συμποσίου του Πλάτωνα.

Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε γιατί μια βασική έννοια της ψυχανάλυσης προσεγγίζεται μέσα από ένα φιλοσοφικό έργο.

Το Συμπόσιο του Πλάτωνα εμφανίζεται ως κατ'εξοχήν χώρος για τη θεωρητική επεξεργασία της έννοιας της μεταβίβασης.

Ο Ζ. Λακάν τονίζει σ' αυτό του το σεμινάριο:

- τη γνώση του ασυνείδητου
- την παρουσία του ψυχαναλυτή
- και την υπόθεση που το υποκείμενο κάνει, από αγάπη, ότι ο Άλλος κατέχει αυτό που του λείπει.

Προκαλεί κατάπληξη το γεγονός ότι ο Ζ.Λακάν ανατρέχει στο «Συμπόσιο του Πλάτωνα» αφού δε γίνεται εκεί ρητή μνεία ούτε της γνώσης του ασυνείδητου, ούτε της παρουσίας του ψυχαναλυτή.

Το «Συμπόσιο» είναι, το ξέρουμε, ο διάλογος περί της ηθικής του έρωτα, του «Πλάτωνα».

Επτά συνδαιτυμόνες παίρνουν το λόγο διαδοχικά για να πλέξουν το εγκώμιο του Έρωτα. Ο Σωκράτης θα πάρει το λόγο τελευταίος ... και συμπεραίνει : ότι το αντικείμενο αγάπης είναι κάτι που λείπει σ' αυτόν που επιθυμεί, είναι κάτι που απουσιάζει, κάτι που δεν το κατέχει, κάτι που του λείπει ριζικά.

Αυτό που μας εκπλήσσει είναι ότι αφού έχει εισαγάγει την έλλειψη σαν θεμελιώδη ανάγκη της ερωτικής σχέσης, ο Σωκράτης μιλώντας στο όνομά του, θα σταματήσει εδώ. Εδώ θα δώσει το λόγο στη Διοτίμα, στην ξένη προφήτιδα από την Μαντινεία, από την οποία ο Σωκράτης έμαθε κάτι περί έρωτος, κάτι που δε μπορεί να λεχθεί κάτι που η λογική του σημαίνοντος δε μπορεί να συλλάβει.

Στο διάλογο του με τον Αγάθωνα, ο έρωσ έχει αποδειχθεί ότι στερείται τις αξίες που ποθεί. Διευκρινίζεται αρνητικώς, πρώτον τι δεν είναι ο έρωσ, και αφού δεν είναι ...ποθεί. Ποθεί αυτό που δεν είναι ή δεν έχει.

Σ' αυτό ακριβώς το σημείο ο Σωκράτης διαπιστώνει ότι η αλήθεια του έρωτα δεν μπορεί να συλληφθεί από το σημαίνον και τη λογική του; Και εδώ εγκαταλείπει το πεδίο του λογικού καθορισμού, μεταβαίνοντας στο μυθικό και εισάγοντας τη Διοτίμα.

Εδώ η προσφορά του Σωκράτη στους υπόλοιπους συνδαιτυμόνες –πιθανώς και στον Πλάτωνα- έχει στενή σχέση με την προσφορά του ψυχαναλυτή.

Ο Ζ. Λακάν διαβάζει το «Συμπόσιο» θέτοντας ως υπόθεση ότι υπάρχει αγάπη μεταβίβασης από τον Πλάτωνα στο Σωκράτη, και ότι ο Πλάτωνας προσπαθεί να επεξεργασθεί αυτήν την μεταβίβαση.

Για τον Πλάτωνα, ο Σωκράτης ξέρει. Του υποθέτει κάποια γνώση ως προς το ΕΙΝΑΙ, και σ' αυτήν την υπόθεση δέχεται την εικόνα μιας έλλειψης, ενός ανικανοποίητου.

Για το Πλάτωνα, ο Σωκράτης επιχειρεί να πει αυτήν την έλλειψη, στοχεύοντας το αδύνατο σημείο του υποκείμενου, μέσα στο ερώτημα του Είναι του, το ερώτημα: Τι είμαι; Τι είμαι γι' αυτόν τον Άλλο που μπορεί να έχει το μυστικό της ύπαρξής μου;

Πέρα από το *ουδέν οίδα* που διακηρύσσει ο Σωκράτης ... ο Πλάτωνας του υποθέτει ότι ξέρει πως η επιθυμία γεννιέται μέσα στο Λόγο και από το Λόγο, από την θέση που το υποκείμενο μιλάει.

Η γνώση αυτή, το *ειδέναι* αυτό του Σωκράτη, εμφανίζεται για τον Πλάτωνα μέσα από τον μύθο της Διοτίμας για τη γέννηση του Έρωτα.

Αλλά και γενικότερα το *ειδέναι* του Σωκράτη οργανώνει την άρθρωση του διαλόγου, μέσα από μια αλλαγή θέσεων ως προς το λόγο, όπου γεννιέται ο έρωτας, γεννιέται η αγάπη μεταβίβασης, από την υπόθεση ότι ο Άλλος, ο μεγάλος Άλλος, εδώ η Διοτίμα, κατέχει κάποια γνώση.

Αυτή η γνώση για το τι είναι ο έρωτας, θεμελιώνεται σε ένα «πώς πρέπει να μιλήσουμε για τον έρωτα», που για το Σωκράτη, μέσα από την γραφή του Πλάτωνα, μόνο σωστά, δηλαδή ηθικά μπορούμε να μιλήσουμε μέσα σε ένα ορθό λέγει που στοχεύει όχι το αληθοφανές, αλλά το αληθές.

Και έτσι ο Πλάτων κατορθώνει να εισαγάγει το μύθο της Διοτίμας εκεί όπου η λογική αναγκαιότητα επιβάλλει τη ρήξη.

Ξέρουμε ότι η διαλεκτική του Σωκράτη συνίσταται στην αναζήτηση της αλήθειας μέσα από την λογική άρθρωση του σημαίνοντος. Εκεί όπου η μέθοδος του αρκούσε να αρθρώσει ορθά, δηλαδή λογικά και ηθικά, σημαίνουν προς σημαίνουν για να λεχθεί η αλήθεια, να που κάτι λείπει, να που κάποιος κρίκος λείπει. Αυτό το σημαίνον που λείπει γίνεται το αντικείμενο, πίσω από το οποίο, ο Σωκράτης τρέχει καθ'όλην την διάρκεια του διαλόγου του με την Διοτίμα.

Και εκεί όπου λείπει ένα σημαίνον, για να αρθρωθεί η διαλεκτική, ο Πλάτωνας ανατρέχει στο μύθο για να καλύψει αυτήν την έλλειψη. Εδώ στο μύθο της γέννησης του Έρωτα.

Ο Ζ.Λακάν συνδυάζει την άρθρωση του μύθου και του Λόγου, με τον διχασμό του υποκειμένου. Το υποκείμενο δικάζεται από το αντικείμενο, αντικείμενο αίτιο επιθυμίας, επιθυμία που είναι επιθυμία του Άλλου.

Σε σχέση μ'αυτό το α-δύνατο να λεχθεί, κάποιο μυθοπλαστικό μόρφωμα δημιουργείται μέσα στο λόγο, το οποίο αφού είναι σημαίνον, δηλαδή της τάξεως του Συμβολικού, έχει οπωσδήποτε επιπτώσεις στην τάξη του Πραγματικού.

Ο Μύθος δε λέει την αλήθεια του Πραγματικού, αλλά στοχεύει να την προσεγγίσει. Διακόπτει τη διαλεκτική απόδειξη, επειδή ακριβώς η αλήθεια αδυνατεί να συλληφθεί από τη λογική του διαλεκτικού σημαίνοντος, αλλά συγχρόνως τοποθετεί το λόγο σε ένα άλλο χώρο της φαντασίωσης και της ένδειξης, όχι της απόδειξης. Βοηθητική μορφή λόγου στην υπηρεσία της λογικής σκέψης, ο μύθος καλύπτει τα κενά της διαλεκτικής. Δεν καταφέρνει να εκφράσει την αλήθεια του Πραγματικού ή το πραγματικό της Αλήθειας. Προτείνει όμως κάποια εύλογη υπόθεση, υποβάλλει κάτι το πιθανό, είναι η έκφραση κάποιας ενδεχόμενης πιθανότητας.

Αυτή όμως η πιθανότητα δεν μπορεί αν είναι ο,τιδήποτε. Για το Σωκράτη και μεταβιβαστικά για τον Πλάτωνα, υπάρχει κάποια ηθική απαίτηση, κάποιο ήθος, κάποια ηθική αναγκαιότητα, της τάξης του ορθού λέγειν (*bien-dire*), αφού ο μύθος, να μεν δε στοχεύει την αλήθεια, αλλά φέρει κάποια σημαίνοντα μηνύματα, έχει προθέσεις εκπαιδευτικής αγωγής και ψυχ-αγωγίας (για τον Πλάτων), έχει στόχους σωστής συμβίωσης των πολιτών μέσα στην Πολιτεία, και η άρθρωσή του μέσα στο Λόγο και από το Λόγο είναι έτσι για το Πλάτωνα κάτι το εντελώς διαφορετικό από το ρητορικό σημαίνον των Σοφιστών το οποίο στοχεύει το αληθοφανές.

Περί τίνος πρόκειται στο Συμπόσιο του Πλάτωνα: Αν όχι για το πώς μπορεί να αρθρωθεί λογικά Έρωτας και Λόγος μέσα στο Λόγο;

Για τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα δεν μπορούν να αρθρωθούν παρά μόνο σωστά, δηλαδή λογικά και ηθικά. Και ο Πλάτωνας καταλήγει έτσι να πει, ότι αυτοί οι δύο όροι βρίσκουν την άρθρωσή τους μέσα σε μια ηθική του ορθού-λέγειν (*bien-dire*).

Εμφανίζεται έτσι η ηθική διάσταση του Λόγου για την οποία ο Ζ.Λακάν έχει αφιερώσει ένα ολόκληρο σεμινάριο, το σεμινάριο «Ηθική της ψυχανάλυσης» (Ethique de la psychanalyse, sem. VII).

Η άποψη του Σωκράτη με την συμμετοχή της Διοτίμας για την άρθρωση «Έρωτας-Λόγος», στο Συμπόσιο του Πλάτωνα είναι διαφορετική απ' αυτήν του Ζ.Λακάν, συμφωνούν όμως σε πολλά σημεία.

Η κύρια θέση του Πλάτωνα στο Συμπόσιο είναι: Αν θέλουμε να μάθουμε κάτι για τον Έρωτα (για την αγάπη) πρέπει να μιλήσουμε σωστά. Εξ' άλλου ο υπότιτλος του Συμποσίου είναι : «Περί ηθικής του Έρωτα».

Από τι όμως εξαρτάται το ορθό-λέγειν; Από τη θέση που κατέχει το υποκείμενο μέσα στο λόγο του, λέει ο Σωκράτης. Διαφορετικά δηλαδή αν το υποκείμενο δεν κατοικεί το λόγο του, δεν μπορεί παρά να αποτύχει ως προς την αγάπη (αγάπη μεταβίβασης).

Και αυτή η αποτυχία οδηγεί στο ψέμα, στην απάτη, στην απατηλή γοητεία του ρητορικού σημαίνοντος των Σοφιστών.

Δε θα επεκταθούμε ως προς την προσφορά της αισθητικής που ο Σωκράτης εισάγει σ' αυτό το σημείο, για να δείξει το ρόλο που παίζει σε σχέση μ' αυτό που ονομάζει ορθόν-λέγειν.

Εννοείται όμως ότι ο λόγος που οδηγεί στην ανακάλυψη της αλήθειας έχει κάποια σχέση με την αισθητική και το ωραίο, δίκως να είναι ο γοητευτικός ρητορικός λόγος των Σοφιστών, ο οποίος οδηγεί στην αποπλάνηση.

Αυτό είναι το θέμα αυτού του διαλόγου του Πλάτωνα όπου ο Σωκράτης και η διαλεκτική του σβήνουν για να δώσουν το λόγο στο μύθο και σε μια γυναίκα, την κατ'εξοχήν Άλλη, τη Διοτίμα. Ο Σωκράτης προτείνει να αποκαλύψει την αληθινή φύση του έρωτα πέρα από τη σχέση των εραστών, αφού είναι πριν απ' όλα αγάπη του ίδιου του Λόγου. Εδώ όμως διαχωρίζει το ρητορικό από το διαλεκτικό λόγο.

Από τη μία πλευρά η ευγλωττία των Σοφιστών όπου το κυρίαρχο σημαίνουν δε στοχεύει παρά μόνο να ενοποιήσει αντίθετα πράγματα σβήνοντας τη διαφορά του άλλου. Ο Στόχος του, δεν είναι η ανακάλυψη της αλήθειας, αλλά το να γοητέψει τον άλλο ώστε να του επιβάλει κάτι και να τον κυριαρχήσει μέσα από έναν κυρίαρχο λόγο.

Από την άλλη πλευρά η αγάπη του Λόγου για τον οποίο ο Σωκράτης θυσιάζεται, δεν είναι αγάπη του σημαίνοντος παρά μόνο όταν αυτό το σημαίνον λαμβάνει υπ' όψιν του τη διαφορά του άλλου.

Έτσι αποκαλύπτεται μια πραγματική λειτουργία της αγάπης όπου το όμοιο που στοχεύεται δεν είναι αυτό της ενοποίησης, αλλά αυτό της διαφοράς. Το όμοιο που διαφοροποιεί τον Άλλο, και όχι αυτό που γίνεται, ένα, με τον Άλλο.

Με αγάπη στοχεύεται ο Άλλος, αλλά είναι α-δύνατο να λεχθεί ποτέ το ΕΙΝΑΙ του. Και μ' αυτό το α-δύνατο, η αγάπη του σημαίνοντος καθιστά τη σχέση υποκειμένου λόγου προς υποκείμενο λόγο. Η σχέση υποκειμένου Λόγου προς υποκείμενο λόγο που καθιστά η αγάπη, έχει ως μοχλό τη γνώση που ο καθένας υποθέτει στον άλλο. Γνώση που στηρίζεται σ' αυτό που είμαι όταν απευθύνω το λόγο στον άλλο. Γνώση που στηρίζεται σ' αυτό που ΕΙΝΑΙ ο Σωκράτης όταν απευθύνεται στη Διοτίμα.

Η αναλυτική εμπειρία της αγάπης μεταβίβασης ξαναθέτει το ίδιο ερώτημα και εξ άλλου η μεταβίβαση αρθρώνεται με το «Υποτιθέμενο Υποκείμενο Γνώσης» (Sujet-Sypposé-Savoir).

Η πράξη λόγου δεν έχει επιπτώσεις παρά μόνο μέσα από την αγάπη μεταβίβασης και η μεταβίβαση είναι μία από τις βασικές λειτουργίες της ψυχαναλυτικής διαδικασίας.

Λόγω αγάπης μεταβίβασης απομονώνεσαι με κάποιον για να του δώσεις την ευκαιρία να ανακαλύψει αυτό που του λείπει. Και αυτό που λείπει είναι αυτό που η Γλώσσα, σαν θησαυρός σημαινόντων, δεν καταφέρνει να εκφράσει, κεντρικό σημείο του Λόγου όπου ο Ζ.Λακάν τοποθετεί το S(A) δηλαδή το σημαίνον της έλλειψης μέσα στο Άλλο.

Αυτό το σημαίνον της έλλειψης μέσα στον Άλλο, αρθρώνει και την ιδιομορφία της Γυναικείας απόλαυσης πέρα από την φαλλική σημαίνουσα λειτουργία.

Και αυτό το σημαίνον, S(A), που έχει σχέση με τη Γυναικεία Φύση, δεν είναι όπως ο φαλλός, το σημαίνον που αντιπροσωπεύει το υποκείμενο, αλλά το άλλο σημαίνον. Το S (A), είναι το σημαίνον για το οποίο, όλα τα άλλα σημαίνοντα αντιπροσωπεύουν το υποκείμενο, κατά το γνωστό ορισμό του Ζ.Λακάν: «ένα σημαίνον αντιπροσωπεύει το υποκείμενο πάντα για κάποιο άλλο σημαίνον».

Έτσι στο Συμπόσιο του Πλάτωνα ενώ ο Σωκράτης θαυμάζει την παραγωγή σημαινόντων των άλλων συνδαιτυμόνων περί έρωτος, ο ίδιος επειδή ξέρει ότι δεν ξέρει τίποτα, αρνείται να καλύψει αυτό το κενό με αποπλανητικά λόγια σοφιστών. Το *ειδέναι* του Σωκράτη είναι πέρα από το *ουδέν οίδα* που διακηρύσσει. Αυτό το κενό, που για τον Σωκράτη καθιστά το πραγματικό αίτιο αγάπης και για το Ζ.Λακάν το αντικείμενο αίτιο επιθυμίας, ο Σωκράτης αρκείται να το ενσωματώσει με την απουσία του, δίνοντας το λόγο στη Διοτίμα.

Ζωή Φραγκοπούλου
7, Impasse du pèlerin
75017 – PARIS

**ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ! ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ! ΠΟΥ ΕΙΣΑΙ;
Χρήστος Σιδηρόπουλος**

Το να μιλήσει κανείς με βάση την κλινική εμπειρία για «περιπέτειες αρχής της ανάλυσης» -σύμφωνα με το δοσμένο τίτλο (για τον πρώτο θεματικό άξονα συζήτησης της ημερίδας της Αθήνας)-, μέσα σε περιορισμένο χρόνο, υποχρεώνει κατά κάποιο τρόπο να γίνει μια παρουσίαση που να είναι συνολική και που να περιορίζει τα κλινικά στοιχεία, πράγμα που αντιβαίνει προς την κλινική μεθοδολογία όπου οι λεπτομέρειες είναι αναγκαίες.

Για να κάνουμε ταυτόχρονα και τα δύο αυτά, σας προτείνω να αναφερθούμε σ' ένα κοινό τόπο για όλους κατά την παιδική ηλικία, και εκεί να βρούμε ένα κοινό κλινικό στοιχείο, ιδιαίτερα το περίφημο παιδικό τραγουδάκι (ίσως μάλιστα παγκόσμιο):

«Περπατώ, περπατώ μες' το δάσος/. Όταν ο λύκος δεν είναι 'δω/. Λύκε! Λύκε! Είσαι 'δω/. Ναι! Βάζω το παντελόνι μου/, και έρχομαι να σε φάω (ή και σε κυνηγώ)!».

Ο στίχος επαναλαμβάνεται πανομοιότυπα πολλές φορές, αλλάζοντας κάθε φορά το ρούχο που θα φορέσει ο λύκος, ή το αντικείμενο που θα πάρει μαζί του, π.χ. «την μαγκούρα», «τα γυαλιά» κ.λ.π., με ποικιλίες συχνά προσωπικού χαρακτήρα, αυτού που το τραγουδάει.

Είναι προφανές ότι το υποκείμενο αναγγέλλει, με το τραγούδι του, αυτό που κάνει, σαν μπροστά σε έναν ακροατή, για να το συμπληρώσει στην συνέχεια με μια θεατρική σκηνή, κάνοντας διάλογο με το αντικείμενο του φόβου του.

Ο συμβολισμός είναι τόσο πλούσιος όσο και γνωστός από όλους, και αρκετά σημαντικός, κατά τρόπο που συναντιόμαστε όλοι σ' αυτόν, από τα παιδικά τραγούδια και παραμύθια μέχρι το ψυχαναλυτικό ενδιαφέρον για τα σύμβολα αυτά. Θα αρκούσε η αναφορά στην εικόνα του λύκου ή του βαδίσματος στο δάσος.

Αυτό που βρίσκω πιο χρήσιμο για την συζήτησή μας εδώ, είναι το να επιμείνουμε σε ορισμένα σημεία του τραγουδιού που μπορούν να δώσουν ερεθίσματα για την συζήτησή μας.

-Κατ' αρχήν βλέπουμε ότι το υποκείμενο, παρά το φόβο που έχει για το λύκο, του απευθύνει το λόγο, και μάλιστα στο β' πρόσωπο. Μπορούμε να υποθέσουμε 'ότι ίσως το υποκείμενο να έχει ανάγκη της παρουσίας ενός ακροατή που να το ωθήσει σε μια τέτοια διαδικασία;

-Η χρήση του πρώτου προσώπου από το υποκείμενο και του δεύτερου για το αντικείμενό του αφήνει να κατανοηθεί ότι το υποκείμενο έχει συνείδηση του γεγονότος ότι ο λύκος «είναι εδώ», σε απόσταση που θα του επιτρέπει να το ακούσει και να απαντήσει μάλιστα. Επομένως κάνει τάχα ότι ψάχνει τον λύκο ή ότι περπατά στο δάσος μόνο όταν αυτός απουσιάζει.

-Εν τούτοις το υποκείμενο δεν μπορεί παρά να κάνει διάλογο με τον λύκο ή μόνο να τον φαντασθεί, να φαντασθεί την όψη του χωρίς ποτέ να τον συναντά ή να τον βλέπει.

-Ο λύκος από την πλευρά του, απαντά στο α' πρόσωπο κι εκείνος και απειλεί, με στοματική επιθετικότητα, αλλά πάντοτε αργεί, χωρίς ποτέ να φτάνει.

-Αντίθετα αναγγέλλει ότι φθάνει αμέσως, έχοντας φορέσει πριν κάποιο ρούχο ή πάρει μαζί του κάποιο αντικείμενο, υποδηλώνοντας την φροντίδα του για την γύμνια

του σώματος και για την εμφάνισή του, μέσω της οποίας αφήνει να εννοηθεί η αίσθηση πάντοτε κάποιας έλλειψης.

-Υποκείμενο και αντικείμενο φθάνουν σε ένα παιχνίδι των δύο «εγώ».

-Ένα τελευταίο σημείο θα ήταν ότι το υποκείμενο ακριβώς κατά τον τρόπο αυτό αναπαριστά το αντικείμενο του φόβου του, μπροστά στο οποίο οργανώνει ένα παιχνίδι (μία παρόρμηση;) επανάληψης. Επαναλαμβάνει κάθε φορά την ίδια ερώτηση: «Λύκε! Λύκε! Είσαι 'δώ;», σαν να μην προηγήθηκε τίποτε, σαν να μην είχε ακούσει τίποτε πριν, ή να μην έλαβε υπ' όψη του την απάντηση του λύκου (κάνοντας την αφαίρεση). Τελικά είναι σαν ο λύκος να μην είχε απαντήσει προς το υποκείμενο που συνεχίζει να ζητά και να ακούει-ή κάνοντας ότι τάχα ζητά να ακούει-.

Συνοψίζοντας, δεν είμαστε άραγε μπροστά σε ψυχαναλυτική διαδικασία, μέσα σε επαναλαμβανόμενο ρυθμό; Το υποκείμενο όπως κι εκεί, βρίσκεται σε διαδικασία του να κάνει το (διά)βημα μέσα στην ψυχική του πραγματικότητα, προς την κατεύθυνση του αντικειμένου του που σ' αυτήν την πραγματικότητα εννοείται, αλλά που του προκαλεί φόβο, για να φθάσει να το φαντασθεί και τελικά να το συναντήσει, πάντοτε παρουσία και υπό το άκουσμα του αναλυτή. Αλλά και πάλι, μέσα από ποια πραγματική επιθυμία τα κάνει όλα αυτά, και υπό ποια μορφή αιτήματος; Νομίζω ότι όλο το ζήτημα βρίσκεται εκεί, τόσο για την είσοδο όσο και για την πρόοδο και βεβαίως για την έξοδο από την ανάλυση.

Εφ' όσον ο αναλυόμενος αρχίζει να «περπατά μέσα στο δάσος» και να κάνει διάλογο με το αντικείμενο του φόβου του, βρισκόμαστε μπροστά σε μια αρχή ή υπό την ίδια έννοια σε ένα ομοίωμα αρχής της ανάλυσης. Εάν π.χ. δεν είναι παρά για να δηλώσει ότι φοβάται ή ότι περπατά μόνο υπό την προϋπόθεση ότι «ο λύκος δεν είναι εδώ», γνωρίζει πολύ καλά ότι αυτό είναι ψευδές.

Σ' αυτή την περίπτωση είναι σαφώς με σκοπό να επαναπαυθεί στην επανάληψη. Δεν συναντά ποτέ τον λύκο, ενώ είναι σε διάλογο μαζί του και συγκροτεί το σύμπτωμά του το οποίο αποτελεί το μόνο σημείο φαντασιακής συνάντησης μαζί του. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο αναλυόμενος, τουλάχιστον στην αρχή της ψυχαναλυτικής του διαδικασίας, κάνει πως αποφεύγει το αντικείμενο φόβου του, αναζητώντας το και το αναζητά αποφεύγοντάς το, που είναι το ίδιο. Πρόκειται για μία σκηνοθεσία για να εξοικειωθεί με το αντικείμενο του, σαν σε παιχνίδι κρυφτού, ικανοποιημένος (τραγουδώντας), με πολλούς τρόπους –που αναφέρθηκαν παραπάνω με το τραγουδάκι. Αναπαριστά μέσα του ότι έχει να κάνει με ένα φαντασιακό αντικείμενο, ταυτισμένο με τον λύκο, αλλά ελλιπές και γυμνό, σε βαθμό που του χρειάζονται ρούχα και προμήθειες για να φτάσει να παρουσιαστεί ως αντικείμενο. Έτσι ακριβώς αποκτά το πρόσχημα του να αποζητά το αντικείμενό του αποφεύγοντάς το, ή ακριβέστερα τσιμπολογώντας σαν τον παπαγάλο του Πικάσο τα ρούχα (ή τις προμήθειες) του αντικειμένου του,, ένα προς ένα. Μια ούτως ειπείν ιδεοληψία, που αφορά τις επαναλήψεις των προσπαθειών να πλησιάσει το αντικείμενό του, μέσα από τις λεπτομέρειες της απειλητικής εμφάνισής του. Αυτή η ιδεοληψία τείνει να σημαίνει την επαναληπτική αναζήτηση του αντικειμένου του, έστω χωρίς διέξοδο, δηλαδή μια οικεία σχέση, «την αγάπη» του υποκειμένου προς το αντικείμενό του. Μήπως αυτός είναι ο σκοπός του; Δηλαδή το να αναζητά και να αποζητιέται; Αυτό θυμίζει την σχέση μεταξύ εραστή και ερωμένου και τις προκλήσεις του Αλκιβιάδη προς τον Σωκράτη στο Συμπόσιο του Πλάτωνα, σύμφωνα με την ανάλυση που έκανε η κυρία Εξενί Λεμουάν, στην ομιλία της στην Θεσσαλονίκη (βλέπε το άρθρο «Σωκράτης και η μεταβίβαση» στο παρόν τεύχος).

Ας σημειωθεί εξάλλου ότι το τραγουδάκι μας, όπως συχνά ο λόγος του αναλυομένου, δίνει σημασία στην εμφάνιση του φαντασιακού αντικειμένου έναντι του

υποκειμένου και όχι επαρκώς στην **έ λ λ ε ι ψ η** που υποδηλώνεται εκεί, για μία συνάντηση που δεν πραγματοποιείται. Πρόκειται για μία παράλλαξη που πετυχαίνει το αντίθετο με το να κάνει να προσέξεις αυτό που καλύπτει ή και αλλοτριώνει: ένα πραγματικό παιχνίδι.

(Διά)βημα θεατρικό, επαναλαμβανόμενο, αναζήτηση του αντικειμένου ή ομοίωμα αναζήτησης, ομοίωμα φόβου, παιχνίδι επενδύσεων στις αρχ(α)ϊκές φαντασιώσεις, στην εμφάνιση του σώματος, στο ντύσιμο του κλπ, όλα παίζονται τουλάχιστον στο ξεκίνημα διαμορφώνοντας τις διάφορες μορφές της επιθυμίας και των αλλοτριώσεων της, εκφραζόμενων στο πλαίσιο του αιτήματος εισόδου στην ανάλυση.

Οι κλινικές περιπτώσεις, που θα αναφερθούν στην συνέχεια για στήριξη των παραπάνω, επιτρέπουν να δούμε, σύμφωνα με το βαθμό ευκολίας της η κάθε μία – από το πιο εκφραστικό στον πιο καλυμμένο-, την εικόνα του παιχνιδιού αυτού από το παιδικό τραγούδι.

Η πρώτη κλινική περίπτωση –διαλεγμένη σκόπιμα για την σαφήνειά της- αναφέρεται σε έναν νέο που μου εξέφρασε το αίτημά του να τον βοηθήσω να ενισχύσει τις δυνατότητές του να βιώνει την ψευδαισθηση του εαυτού του ως τέλειου ανθρώπου. Επένδυε στην στάση του σώματός του, επιδιώκοντας μια αθλητική εμφάνιση και ζητούσε να πετύχει στο maximum αυτή την ψευδαισθηση που είχε, π.χ. στον τρόπο που περπατούσε στο δρόμο. Ζητούσε να φτάσει το μαξιμαλιστικό του ιδεώδες (που αποδείχτηκε στη συνέχεια ότι εγγραφόταν σε μια αληθινή οικογενειακή παράδοση).

«Τα υπόλοιπα μπορώ να τα καταφέρω μόνος μου» -έλεγε- παρ' ότι επρόκειτο για ένα σύνολο από συμπτώματα ανυπόφορα και για εικόνες τρομακτικές και μάλιστα αποδιοργανωτικού χαρακτήρα, αρχής γενομένης από την εικόνα της μητέρας του.

Νομίζω ότι βρισκόμαστε εκεί ολότελα μπροστά στο σκηνικό του τραγουδιού. Θεώρησα αναγκαίο να αρνηθώ ένα τέτοιο αίτημα και να τον ωθήσω να δει το σύνολο – χωρίς προείκασμα-, συμπεριλαμβάνοντας σ' αυτό ασφαλώς και αυτά τα «υπόλοιπα» του εαυτού του, που υποτιμά και τα οποία δηλώνει ότι τα έχει σε απόσταση και τα ελέγχει.

Μόνο υπ' αυτούς τους όρους μπόρεσε μετά μερικούς μήνες διακοπής, να πετύχει την εισαγωγή του στην ανάλυση.

Η δεύτερη περίπτωση αναφέρεται σε κάποιον αναλυόμενο που είχε ήδη κάνει μια ψυχαναλυτική προσπάθεια δύο ετών, βασισμένη στο συνειδητό και με κλινικές συνεντεύξεις. Αντιμετώπιζε πρόβλημα με την ιδέα θανάτου, κυρίως ως παρόρμησης να αναπαριστά στην φαντασία του την κηδεία προσώπων του οικείου περιβάλλοντός του και του ίδιου του εαυτού του.

Το θέμα που προτιμούσε να αναλύει κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία ήταν – όπως το είχε συνηθίσει με πλαισίωση από τον αναλυτή του στην προηγούμενη προσπάθεια- ο ανταγωνισμός και η ανεξέλεγκτη αντιπαλότητα του προς τους άρρενες της οικογένειας (πατέρα και αδελφό) που τους αισθανόταν απειλητικούς, κυρίως ενώπιον και για λογαριασμό της μητέρας του.

Ένα πραγματικό τραγουδάκι, θα έλεγε κανείς, πειστικό λόγω της οιδιπόδειας εννοιολογικής του υφής που αποπροσανατόλιζε το υποκείμενο και το έκανε να γλιστρά προς μια πλούσια και ατέρμονη ανάλυση, όσο και ελκυστική, των τριγωνικών σχέσεων που διαμορφωνόταν κάθε φορά.

Στην πραγματικότητα, εξ αιτίας αυτού του αποπροσανατολισμού, δεν μπορούσε να εισαχθεί αληθινά στην αναλυτική διαδικασία.

Η ανάλυση ενός ονείρου του επέτρεψε την συνειδητοποίηση ότι όλα αυτά τα περι αντιπαλοτήτων ήταν μια σκηνοθεσία. Ο πραγματικός φόβος του αναφερόταν κατά το

όνειρο αυτό στην εικόνα της «γιαγιά» (που μεταμορφώθηκε σε λύκο μαζί με μια άλλη κυρία, μέσα στην εκκλησία του χωριού, σε ώρα ακολουθίας και όρμησε επάνω του). Από την στιγμή αυτή της ανάλυσης η θεραπεία του πήρε νέο δρόμο. Μετά από καιρό ονειρεύτηκε ότι «θα έλθει για ανάλυση μαζί μου σταματώντας την ανάλυση που έκαμνε στο χωριό του» με μια κυρία θεωρούμενη σχεδόν ολιγόμουαλη, ενώ είχε όλα τα άλλα χαρακτηριστικά όμοια με της μητέρας του.

Ένα τρίτο παράδειγμα μου φαίνεται αναγκαίο για το γεγονός ότι η «είσοδος» του στην ανάλυση –κυριολεκτώντας- παρέμεινε αμφισβητήσιμη σε μεγάλη διάρκεια της ανάλυσής του. Επρόκειτο για έναν νέο γεμάτο ενοχές, ενίοτε θρησκευτικής μορφής, για τις διαστροφικές του επιθυμίες χαρακτηριζόμενες ανήθικες από τον ίδιο.

Παρουσιάζοταν ανίκανος να αναλύσει ο,τιδήποτε (όπως ακριβώς εμφάνιζε δυσκολία στο να αποδίδει στην εργασία του). Παρά το προφανές των στοιχείων της καθημερινής ζωής που ανέφερε και αφ' ετέρου παρά την συνέπεια στις συνεδρίες αρκούντως επενδυμένες. Του ήταν π.χ. αδύνατο να αναλύσει την στιγμιαία παραίσθηση που του εμφανιζόταν σε αραιά χρονικά διαστήματα μεταξύ ύπνου και ξυπνήματος ότι αυτή που λάγιαζε δίπλα του ήταν η μητέρα του και όχι η γυναίκα του –πράγμα που τον τρώμαζε αρκετά-.

Αντίθετα, αφιέρωνε πολύ χρόνο στις συνεδρίες για να κάνει αναφορά στα γεγονότα της καθημερινής του ζωής, τρέχοντα προβλήματα του καθενός, και κάθε προσπάθεια ή παρέμβαση απόκλισης από την συνήθειά του αυτή αποδεικνυόταν αναποτελεσματική.

Εκτός αυτού υπήρχαν και πολλά άλλα στοιχεία που θύμιζαν το τραγουδάκι πάνω στο κίνητρο παράλλαξης της ανάλυσης σε επαναλαμβανόμενη και αδιέξοδη διαδικασία. Π.χ. η πολύ επίμονη αναζήτηση της μητέρας του την οποία μόλις βρισκόταν στο σπίτι την απέφευγε. Εάν τύχαινε αν απουσιάζει, τότε μπορούσε να μένει και στο δωμάτιο του. Ένα αληθινό παιχνίδι κρυφτού με τη μητέρα του –το κατ' εξοχήν αντικείμενο της αγάπης του- αλλ' επίσης και με τον πατέρα του, θεωρούμενο εχθρικό ή ασήμαντο όσο και καταπιεστικό.

Η κατάσταση άρχισε αν αλλάζει από την παρέμβαση που αφορούσε την αληθινότητα της παρουσίας του στην ανάλυση ως υποκειμένου. Στην επόμενη συνεδρία μου ανέφερε είδε πάλι το επαναληπτικό όνειρο της ερωτικής του ικανοποίησης αλλά για πρώτη φορά είχε ως σκηνικό το κρεβάτι και δωμάτιο των γονέων του.

Για να κλείσουμε –και λόγω του περιορισμένου χρόνου- θα έλεγα, αναφερόμενος στις τρεις παραπάνω κλινικές περιπτώσεις, ότι : κατ' αρχήν η παρόρμηση επίδειξης, εν συνεχεία η διαδικασία της κηδείας και τέλος η απόλαυση από την επανάληψη και από το αδιέξοδο, επιτρέπουν να δούμε τον κοινό τους τόπο: αυτού την «απόλαυσης», μέσω του φαίνεσθαι (ουσιαστικά: του ψευδώς είναι μέσω του φαίνεσθαι), μέσα και πέρα από τις προσωπικές ιδιαιτερότητές τους στο παιχνίδι της ψυχαναλυτικής παράλλαξης.

*Δρ Χρήστος Σιδηρόπουλος
Κλινικός Ψυχολόγος
Πρασκάκη 3
546 22 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ*